

перакладчыка. А то я знаю перакладчыкаў, якія ўсіх падганяюць пад свой стыль” [6, с. 55]. Ідэі пэмы “Дзяды” паўплывалі на ліра-эпічны твор Максіма Танка “Нарач”, як “Слова пра Якуба Шэлю” Б. Ясенскага паўплывала на паэму “Люцыян Таполя”. Аднак у апошнім творы заўважны выключна вобразна-сюжэтны ўплыў.

Такім чынам, уплыў можа адбывацца толькі на адным з узроўняў, бо калі ў арыгінальнага твора пазычаны і ідэі, і вобразы, і кампазіцыя, і літаратурная тэхніка, то гэта будзе або пераклад, або плагіят.

У той жа час майстэрства перакладчыка нельга прыніжаць, бо і ў гэтай справе патрэбны максімальна творчы падыход. Перакладчыцкая дзейнасць таксама ўключае Беларусь у сусветны літаратурны працэс, дазваляе зразумець дасягненні замежнай класікі і пазнаёміць іншамоўных чытачоў з творамі айчынных мастакоў слова.

Літаратура

1. Лексикон загальнага та парівняльнага літаратурнаства; керівник проекту, ред. А. Волков. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
2. Маяковский, В. В. Стихотворения, поэмы, пьесы / В. В. Маяковский, Минск : Изд-во БГУ, 1977. – 512 с.
3. Рагойша, В. П. Тэорыя літаратуры. у тэрмінах : дапам. / В. П. Рагойша. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2001. – 284 с.
4. Танк, М. Поўны збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларуская навука, 2006–2012. – Т.1 : Вершы (1930 – 1939). – 2006. – 374 с.
5. Танк, М. Поўны збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларуская навука, 2006–2012. – Т. 5 : Вершы (1972–1982). – 2008. – 444 с.
6. Танк, М. Поўны збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларуская навука, 2006–2012. – Т. 9 : Літскі календар. Дзённікі (1941–1959). – 2009. – 592 с.

Таццяна Старасценка

АДРАСАТНАЯ ПОЛІФАНІЯ ПАЭТЫЧНАГА ДЫСКУРСУ ЯНКІ КУПАЛЫ

Экспліцытная дыялагізацыя беларускага паэтычнага дыскурсу пачатку ХХ ст. адбываецца праз ужыванне “фатычных” моўных сродкаў – разнастайных зваротаў (як да чыгача, так і да іншых аб’ектаў свету). Для аналізу экспліцытнай дыялагізацыі пачатку ХХ ст. былі выбраны творы Янкі Купалы. Яны разглядаліся па 2-х тамах, 1-м [1] і 2-м [2], якія ўключаюць вершы перыяду 1904–1907 гадоў і 1908–1910 гадоў. Паэт звяртаецца да навакольнага свету – адушаўлёных і неадушаўлёных аб’ектаў, што

адлюстроўваюць прыведзеныя табліцы. У кожнай табліцы напачатку падаецца ранг слова, затым пачатковая форма і пісьменніцкія формы слова, пры неабходнасці ўказваецца значэнне слова ў кантэксце, затым – колькасць ужыванняў.

Звароткі, выражаныя неадушаўлёнымі назоўнікамі, у творах Янкі Купалы (1-ы том, 192 аналізаваныя вершы):

Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў	Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў
1	дума (думы)	18	8	вада (воды)	1
2	песня (песні; душы маёй тварэнні)	12	8	вока (вочы)	1
3	доля	10	8	воля	1
4	поле	7	8	восень	1
4	сэрцайка	7	8	вясна	1
5	восень	5	8	гай (гаю)	1
6	вятрыска (пеклаў цёзка)	3	8	зорка (зоркі)	1
6	гай (гаю)	3	8	кроў	1
6	душа	3	8	малаток	1
6	зямля (зямелька; старонка родная)	3	8	нуда	1
7	жалейка (жалеечка)	2	8	сонейка	1
7	лета	2	8	сошка	1
8	бор	1	8	трубачка (трубачкі)	1
8	бяда	1			

Звароткі, выражаныя адушаўлёнымі назоўнікамі, у творах Янкі Купалы (1-ы том, 192 аналізаваныя вершы):

Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў	Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў
1	дзяўчынка (дзяўчаткі; любанькі; галубанькі; сонейкі; галубачкі; нябожа; дружок)	34	8	сусед (суседзі)	2
2	мужык (небарача; бядак; барцы за кусок хлеба; мужычок; дзіцё надолі,	24	9	баба (бабы)	1

	цёмнаты; няшчасны; убогі; небарака; гаротнік; абарванец; хамула; бе- дачышча)				
3	брат (браце; браці; брацце; браткі)	22	9	грабар (грабару)	1
3	пан (пань; адродкі Белар Русі; паночкі; панове; панічок; век цэлы адзеты і сыты)	22	9	кабыла	1
4	чалавек (людзі; людцы; людзе; люд; загнаньы; народ; бяздольныя)	12	9	маці	1
5	беларус (беларусы; бела- русе)	5	9	паэт (паэты)	1
6	дзяцок 'малады юнак' (дзецючок)	4	9	пясьярда	1
7	дзіця (дзеці; дзеткі)	3	9	сіротка	1
7	сын (сыночак; малец)	3	9	старац (старцы)	1
8	кум (кумы)	2	9	сявец 'знаўца роднай мовы' (сяўцы)	1

Звароткі, выражаныя неадушаўдзенымі назоўнікамі, у творах Янкі Купалы (2-і том, 190 аналізаваных вершаў):

Ранг	Слова	Коль- касць ужы- ванняў	Ранг	Слова	Коль- касць ужы- ванняў
1	слова (слюца)	11	8	вёска (вёскі)	1
2	сонца	10	8	віхар (віхры)	1
3	Беларушчына (Бела- русь; маладая ста- ронка; край)	8	8	гара (горы)	1
4	поле	7	8	горад	1
5	пушча	4	8	дабро	1
5	хата (бедная; мілая)	4	8	даліна (даліны)	1
6	доля	3	8	жыццё	1
6	думка (думкі)	3	8	звон (званы)	1
7	душа	2	8	зямля	1
7	лета	2	8	магілка	1
7	песня (песні)	2	8	моладасць	1
7	туман	2	8	ніва (нівы)	1

7	хмара (хмары)	2	8	пятля	1
8	асіна	1	8	радасць	1
8	бедны 'явар'	1	8	разводдзейка	1
8	бор	1	8	струна (струны)	1

Звароткі, выражаныя адушаўлёнымі назоўнікамі, у творах Янкі Купалы (2-і том, 190 аналізаваных вершаў):

Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў	Ранг	Слова	Колькасць ужыванняў
1	брат (браце; братка; брацці; хлопцы; адзінокія)	18	7	пяснярка	2
2	гусяр	8	7	чытач	2
2	друг (дружа; таварыш; сявец)	8	7	хлебабоб (хлебароб; пан сошкі, і косі, і поля)	2
3	сямейка 'беларусы' (пакутнік; убогі; цёмны; родны; сыны і дочки)	7	8	баба	1
4	араты (дружок)	5	8	далакоп (далакопы)	1
4	жнейка (жнейкі)	5	8	дзіятка	1
4	сын (сынку; сыны)	5	8	лірнік	1
5	дзяўчынка	4	8	музыка (музыкі)	1
5	пан (пане; панове, панок)	4	8	народ (народзе)	1
6	украінец (украінча; сын верны)	3	8	патомак (патомакі)	1
7	дэпутат (дэпутаце; шаноўны)	2	8	сіротка	1
7	матуля	2	8	старац (старча)	1

Устаноўлена, што сярод найбольш ужывальных зваротаў слова *думкі*, ужытае як зваротак, выражае не столькі самааналіз, колькі імкненне разбрацца ў навакольным ладзе, у адносінах паміж людзьмі, у тагачасным жыцці. Найбольшая колькасць звароту да *думак* выяўлена ў ранніх творах Янкі Купалы (з аналізаваных 382 вершаў – 21 словаўжыванне, у тым ліку ў варыянце *думы*). Сэнсавая і эмацыянальна-экспрэсіўная значнасць слова *думкі* рэалізуецца ў кантэксце:

*Думы маркотныя,
Думы гаротныя,
Труціце быт мой сіроты,*

*Смех стогнам крыеца,
І ў сэрцы ныеца,*

І плачуць жаласна вочы... (Янка Купала. “Думы маркотныя...”, т. 1, с. 56)

Паралельныя канструкцыі пачатку верша ўключаюць азначэнні з негатыўнай эмацыянальна-экспрэсіўнай канатацыяй *маркотныя, гаротныя*. Маркотны – ‘сумны, тужлівы; журботны’ [ТСБМ, т. 3, с. 109], гаротны – ‘які церпіць, перажывае гора; няшчасны (пра чалавека) // поўны гора, нястач; бедны, цяжкі // які выражае гора, выкліканы горам’ [ТСБМ, т. 2, с. 33]. Тэкставае поле верша ўключае адзінкі з адпаведнай канатацыяй: *снуюцца людскія цені, на кій успёртыя, босы, абдзёртыя, трасуцца рукі, калені; там закаваныя такія ж сходзяцца мары, – звоняць кайданамі, сталій каваньмі; бяздольнае, бязвольнае*. Думкі ў Янкі Купалы звязаны найперш з цяжкім паднявольным жыццём беларускага народа.

У 1-м томе найбольшая колькасць звароткаў, выражаных адушаўлёнымі назоўнікамі, праяўляецца лексемай *дзяўчынка*. Знешняя і ўнутраная прыгажосць беларускай дзяўчыны ратуе лірычнага героя ад нуды і жалю:

*Пад аконца, дзе больш сонца,
Дзевачкі сьшліся –
Дружка ў дружку, як сасонкі,
Пазірай – дзівіся!*

Аднак лірычны герой быццам засцерагае сябе ад спакусаў:

*Ой, дзяўчаткі! Хоць вы гладкі,
Быццам маляваны, –
Не хацеў бы я папасці
Ў вашыя кайданы.* (Янка Купала. “З нуды”, т. 1, с. 156)

Сярод неадушаўлёных аб’ектаў-зваротаў Янкі Купалы ў 2-м томе пераважае лексема *слова* (11 выпадкаў ужывання). Прычым у гэтым томе змешчаны два вершы з аднайменнай назвай “Роднае слова”. У першым Янка Купала дэмагэгарызуе слова як *роднае, магутнае, бяссмертнае, загнаннае*. Кантэкстуальна гэтыя азначэнні сінанімізуюцца, ствараючы вобраз роднага слова як крыніцы натхнення і надзеі беларускага народа. І хоць апошняе азначэнне *загнаннае*, відавочна, не мае аднолькавай з папярэднімі станоўчай эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі, у адпаведным слоўным акружэнні верша яно мяняе сваю канатацыю, становіцца энсэва значным:

*Загнаннае слова, ты, роднае слова!
Грымні ж над радзімай зямлёй:*

Што родная мова, хоць бедная мова,

Мілей найбагацішай чужой! (Янка Купала. “Роднае слова”, т. 2, с. 136).

Азначэнне *загнаннае* сведчыць пра ўнутраную моц беларускага слова, якое, нягледзячы на знешнія пакуты і выпрабаванні, здолела і здолее заха-

ваць сваю самабытнасць. У гэта верыць і Янка Купала. Такая ж вера захоўваецца і ў наступных радках з аднайменнага верша:

*Не для нас сасонкі нашы зашумелі,
Не для нас пасевы нашы зарунелі;
Адно ты нам, слова, засталося верным,*

Каб вясці з упадку к радасцям нязмерным. (Янка Купала. “Роднае слова”, т. 2, с. 35)

Такім чынам, звяртаючыся да роднага слова, паэт спадзяецца на шчаслівы лёс беларускага народа.

Адметна, што лексема *брат* у якасці зваротку характэрна для твораў Янкі Купалы (у 1-м томе – 22 ужыванні, у 2-м томе – 18). Гэта лексема рэалізуе значэнне ‘ўсякі чалавек, якога яднае з тым, хто гаворыць, агульнасць радзімы, класавых інтарэсаў, становішча, умоў’ [ТСБМ, т. 1, с. 401]:

Не ўздыхай, не бядуй, брат замучаны мой!

І жыцця не клянi, не клянi!

Думу-песню запей, стань адважнай ступой,

Яшчэ раз не засні, не засні! (Янка Купала. “Не ўдыхай”, т. 2, с. 52)

Для паэтычнага дыскурсу Янкі Купалы пачатку ХХ ст. характэрна адкрытая, экспліцытна выражаная дыялагічнасць, паколькі многія вершы адпавядаюць грамадзянскай лірыцы, моўныя асаблівасці якой набліжаюцца да публіцыстыкі. Таму ў вершах прысутнічае адрасатная поліфанія праз “фатычныя” моўныя сродкі (звароткі, выражаныя адушаўлёнымі і неадушаўлёнымі назоўнікамі), якія садзейнічаюць найбольшаму выяўленню і рэалізацыі стылістычнай функцыі ўздзеяння.

Літаратура

1. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1995. – Т. 1 : Вершы, пераклады 1904–1907 – 462 с.

2. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1996. – Т. 2 : Вершы, пераклад 1908–1910. – 342 с.

Елена Тихомирова

КАТЕГОРИЯ АДРЕСАТА ДОКУМЕНТНОГО ТЕКСТА

Документная лінгвістыка – прыкладная галіна лінгвістыкі, якая вывучае працэс деловай камунікацыі і яго вынік – дакументны тэкст.

Документная лінгвістыка ў апошнія два дзесяцігоддзі вывучаецца на многіх факультэтах устаноў вышэйшага адукацыі Рэспублікі Беларусь, таму актуальнымі становяцца праблемы прэдавання дысцыпліны, аб’яснення спецыфікі дакументнага тэкста.

Свойства дакументнага тэкста характэрныя для рэалізацыі тэкставых катэгорій.